

ข้อมูลคติชนวิทยาในความเชื่อเรื่องขวัญสู่การสร้างสรรคานาฏศิลป์ร่วมสมัยชุด "ขวัญ" FOLKLORE INFORMATION ON THE BELIEF IN KHWAN LEADING TO THE CREATION OF THE CONTEMPORARY DANCE SERIES "KHWAN"

ปรียาภรณ์ พัทณี* PREYAPORN PHATCHANI*

อัษฎาวุธ ศรีทนต์** ATSADAWOOT SRITHON**

บทคัดย่อ

“ขวัญ” ความเชื่อในคติชนวิทยา และการนำเสนอแนวทางการสร้างสรรคานาฏศิลป์ร่วมสมัยจากความเชื่อ โดยศึกษาความหมาย ความสำคัญ และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับขวัญในวัฒนธรรมไทย จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ เพื่อหาแนวคิดในการสร้างสรรค์ท่าทาง การเคลื่อนไหว และองค์ประกอบอื่น ๆ ของนาฏศิลป์ร่วมสมัยที่สามารถ สื่อถึงความเชื่อเรื่องขวัญได้อย่างเหมาะสม ผลการวิจัยพบว่า ความเชื่อเรื่องขวัญเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของวัฒนธรรม ไทย สะท้อนถึงความผูกพันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และความเชื่อในพลังอำนาจที่มองไม่เห็น การศึกษาความเชื่อ เรื่องขวัญทำให้เข้าใจถึงคุณค่าและความหมายของชีวิต ตลอดจนพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเรียกขวัญ การรับ ขวัญ และการสู่ขวัญ ซึ่งล้วนมีความหมายและคุณค่าทางจิตใจ ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษามาเป็นแนวทางใน การสร้างสรรคานาฏศิลป์ร่วมสมัยชุด “ขวัญ” โดยเน้นการสื่อสารความหมายและความรู้สึกที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่อง ขวัญ ผ่านการออกแบบท่าทาง การเคลื่อนไหว การเลียนแบบท่าทางของลักษณะขวัญในอิริยาบถต่าง ๆ การออกแบบ เครื่องแต่งกาย การสื่อความหมายผ่านการใช้สีที่ปรากฏในพิธีกรรมเรียกขวัญ และองค์ประกอบอื่น ๆ ที่มีความเป็น สมัยใหม่ แต่ยังคงรักษาแก่นของความเชื่อเรื่องขวัญไว้ ผลงานนาฏศิลป์ชุดนี้จึงเป็นการผสมผสานระหว่างความเชื่อ ดั้งเดิมกับศิลปะการแสดงร่วมสมัยได้อย่างลงตัว ทั้งยังมีส่วนช่วยในการอนุรักษ์ สืบสาน และต่อยอดวัฒนธรรมไทย รวมถึงแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะร่วมสมัยเป็นมรดกทางวัฒนธรรม

คำสำคัญ : คติชนวิทยา/ ขวัญ/ ร่วมสมัย/ นาฏยวิเคราะห์/ นาฏยประดิษฐ์

* อาจารย์ประจำ สาขาวิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, E-mail : Preyaporn@kku.ac.th

* Lecturer, Department of Dramatic Arts, Faculty of Fine and Applied Arts, Khon Kaen University, E-mail : Preyaporn@kku.ac.th

** นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา (ปริญญาเอก) หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, E-mail : Atsadawoot@kkumail.com

** Graduate Student (Ph.D. Program), Doctor of Philosophy in Thai Language, Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University, E-mail : Atsadawoot@kkumail.com

Receive 22/12/67 Revise 10/2/68 Accept 19/3/68

Abstract

This research explores the belief in “Khwan” in Thai folklore and presents guidelines for creating contemporary dance from this belief. It studies the meaning, importance, and rituals related to Khwan in Thai culture. The information obtained is then analyzed to find ideas for creating gestures, movements, and other elements of contemporary dance that can appropriately convey the belief in Khwan. The research found that the belief in Khwan is an important part of Thai culture, reflecting the connection between humans and nature, and the belief in unseen powers. Studying the belief in Khwan leads to an understanding of the values and meanings of life, as well as the various rituals associated with calling Khwan, receiving Khwan, and sending Khwan, all of which have spiritual meaning and value. The researcher used the information obtained from the study as a guideline for creating the contemporary dance “Khwan”, focusing on communicating the meanings and feelings associated with the belief in Khwan through the design of gestures, movements, imitation of Khwan's postures in various positions, costume design, meaning communication through the use of colors that appear in the Khwan calling ceremony, and other elements that are contemporary, while still preserving the core of the belief in Khwan. This dance work is therefore a harmonious blend of traditional beliefs and contemporary performing arts. It also contributes to the preservation, continuation, and extension of Thai culture, as well as inspiration for creating contemporary art.

Keywords: Folklore/ Khwan/ Contemporary/ Analytical Dance/ Artificial Dance

บทนำ

ความเชื่อเรื่องจักรวาลทัศน์ “ฟ้าขวัญเมือง” ในวัฒนธรรมคัมภีร์โบราณไทอาหม กล่าวถึง “ขวัญ” มีความผูกพันของคนในสังคมจนให้ความรู้สึกรู้ว่าเป็นคำธรรมดาที่ใช้เรียกสิ่งที่มีความหมายดีงาม หรือเป็นมงคล เช่น ขวัญหัว ขวัญกำลังใจ ของขวัญ เมียขวัญ เสาวขวัญ เป็นต้น หรือในบางเหตุการณ์ก็ใช้แทนอารมณ์ความรู้สึก เช่น ความรู้สึกตกใจ หรือ หวาดกลัว จากงานวิจัยของวุฒิชัย สว่างแสง (2563, น. 6.) กล่าวว่า ขวัญเป็นมโนทัศน์ทางวิญญาณ มีต้นกำเนิดมาจากแถบ แสดงให้เห็นโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างแถบกับมนุษย์สามารถแบ่งขวัญตามลักษณะหน้าที่ได้ 3 ประเภท คือ 1) ขวัญหลัก หมายถึง วิญญาณมนุษย์มีดวงเดียว 2) ขวัญผี เป็นพลังงานที่สถิตอยู่ในร่างกาย และ 3) ขวัญมงคล เป็นวัตถุมงคลต่าง ๆ ที่มีลักษณะดี เป็นมงคล ทั้งนี้แนวคิดเรื่องขวัญยังมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมอีสาน 3 ด้าน คือ 1) ขวัญกับโลกอุดมคติ เป็นแนวคิดเกี่ยวกับโลกหลังความตาย 2) พิธีกรรม เป็นพิธีที่ใช้ในการบูชา ซึ่งแสดงออกถึงความอ่อนน้อมของคนในชุมชน 3) ศีลธรรม เป็นข้อห้ามต่าง ๆ เพื่อไม่ให้เกิดอันตรายต่อขวัญ หากกล่าวโดยสรุปขวัญจึงมีลักษณะเป็นความเชื่อเรื่องวิญญาณ โดยเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีขวัญ หรือวิญญาณสถิตอยู่ นับเป็นเชื้อสายวัฒนธรรมความเชื่อร่วมกันของกลุ่มชนชาติพันธุ์ในอุษาคเนย์ แต่ในปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลงทางด้านภาษาและการใช้ภาษา ดังนั้นขวัญจึงมีความหมาย 2 ลักษณะ คือ ความหมายที่เป็น “นามธรรม” หมายถึง “วิญญาณ” เป็นความหมายดั้งเดิมตามความเชื่อ รวมถึงความเป็นสิริมงคล ความดีต่าง ๆ และขวัญที่มีความหมายเป็น “รูปธรรม” หมายถึง “สิ่งของต่าง ๆ” ที่จับต้องได้หรือสื่อสัญลักษณ์ในการประกอบพิธีเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องขวัญ

“ขวัญเมือง” คือระบบความรู้สึกรู้จักคิดต่อจิตวิญญาณภายในและพลังของกลุ่มอำนาจอิสระ ในหลายกลุ่มประเภท ทั้งที่เป็นสัญลักษณ์แทนพลังอำนาจของกลุ่มสถาบันทางสังคมอันค้ำจุนของจิตวิญญาณของบ้านเมือง ความเป็นไปของขวัญส่งผลดีหรือร้ายต่อบ้านเมืองและผู้คนได้ แต่ไม่มีสิ่งใดควบคุมขวัญได้นอกจากเจตจำนงอันแรงกล้าของสังคมเอง บ้านเมืองจะมีพลังหรือไม่ขึ้นขึ้นอยู่กับการรวมขวัญเหล่านี้ให้แน่นดุกงไว้เสมือน “การรวมกันดังกำมือเข้า” ขวัญจึงเปรียบเสมือนการรวมกลุ่มคนให้เกิดความสามัคคีในการพัฒนาบ้านเมืองและการเป็นอยู่จึงมีความเชื่อเรื่องขวัญเมืองในสังคม

“ขวัญคิง” คือ จิตใจหรือจิตวิญญาณของมนุษย์ ถ้าหากขวัญของผู้ใดอยู่กับเนื้อกับตัว ผู้นั้นจะมีความสุขทางกายมีความสุขสบายใจเป็นปกติ แต่ถ้าขวัญของผู้ใดหลบลี้หนีหายไปผู้นั้นจะมีลักษณะอาการตรงกันข้าม กลุ่มคนในอุษาคเนย์จึงเชื่อว่าพิธีเรียกขวัญเป็นพิธีหนึ่งที่จะช่วยส่งเสริมเพิ่มพลังใจให้เข้มแข็ง เมื่อมีขวัญที่มั่นคง พลังใจที่เข้มแข็งดีแล้ว ย่อมส่งผลให้การประกอบภารกิจหน้าที่นั้น ๆ บรรลุผลสำเร็จได้ตามความมุ่งหมาย บางพื้นที่มีการเรียกขวัญว่า ผีขวัญ หรือ มิ่งขวัญ ซึ่งเชื่อว่าเป็นขวัญที่สถิตอยู่ตามร่างกายมีหลายขวัญ หรือ อาจเรียกได้ว่าเป็นมงคลสิริประจำเรือนร่าง ชาวอีสานเชื่อว่าร่างกายของมนุษย์ประกอบด้วย 32 ขวัญ สถิตอยู่ตามอวัยวะน้อยใหญ่ ที่สำคัญ สมิตร์ ปิติพัฒน์ (2545, น. 156-189.) ถ้าขวัญอยู่กับตัวก็เป็นสิริมงคล จิตใจมั่นคง ดังนั้นผีขวัญจึงเปรียบเสมือนพี่เลี้ยงของร่างกายเป็นสิ่งที่มีความเป็นวิญญาณสามารถเข้าออกร่างกายไปมาได้ การเรียกขวัญคิงคิงถือเป็นการให้กำลังใจกันเมื่อมีความทุกข์หรือเสริมพลังบวกให้มีความสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไป เมื่อมีความสุขความพอใจก็สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างสงบและมีความสุข

ทางด้านความเชื่อเรื่องขวัญของชาวตะวันตกและตะวันออกในงานวิจัยของ ญาวิณี รักพาณิชย์ (2563, น.7.) ได้ศึกษาความเชื่อและแนวคิดเกี่ยวกับขวัญ โดยได้อธิบายว่าความหมายของขวัญในนิยามของชาวตะวันตกตามหลักฐานข้อมูลพบว่า ขวัญของชาวตะวันตกทั่วไปใช้คำว่า (Morale) ซึ่งการอธิบายความหมายดังกล่าวนี้อาจไม่ตรง

ตามความหมายของขวัญตามความเชื่อในเรื่องสิ่งนามธรรมโดยตรง แต่มีความใกล้เคียงกันในลักษณะการให้กำลังใจ การสร้างความมั่นใจ โดยอาศัยเครื่องรางของวัตถุนั้นเป็นมงคลหรือเชื่อในเรื่องของโชคชะตาซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยโบราณ แต่ปัจจุบันชาวตะวันตกได้เปลี่ยนแปลงความคิดเหล่านั้นมาเป็นการคิดแบบใช้เหตุผลมากขึ้น จึงได้ทำให้ความเชื่อเรื่องขวัญถูกแสดงออกมาในรูปแบบการให้กำลังใจ (Morale) ตามหลักจิตวิทยาเป็นส่วนใหญ่ ขณะเดียวกัน “ขวัญ” กับ “วิญญาณ” ในความหมายของคนตระกูลไทในประเทศไทย พบว่า ถูกแยกออกจากกันโดยอธิบายว่า ขวัญเป็นเรื่องของคนที่มีชีวิตอยู่ แต่วิญญาณเป็นเรื่องของคนตายโดยมีพิธีกรรมและข้อห้ามแตกต่างกันออกไปตามบริบททางวัฒนธรรมและพื้นที่นั้น

การศึกษาด้านคติชนวิทยา (Folklore) เป็นการศึกษาทางด้านมรดกทางวัฒนธรรมที่ส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่นในสังคม ซึ่งรวมถึงเรื่องเล่า ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม และอื่น ๆ ที่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตผู้คน คติชนวิทยามีความหลากหลายและมีบทบาทสำคัญในการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับโลกและชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คติชนเรื่อง “ขวัญ” ที่มีความผูกพันอย่างลึกซึ้งกับสังคมวัฒนธรรมและจิตใจของคนไทย ปัจจุบันการศึกษาคติชนวิทยา เรื่องการสืบทอดคติความเชื่อในเรื่องต่าง ๆ รวมถึงเรื่องขวัญ มีความสำคัญต่อสังคมไทยหลายประการ ประกอบด้วย การรักษามรดกทางวัฒนธรรม การสืบทอดคติชนวิทยาช่วยรักษาและส่งเสริมความภาคภูมิใจในวัฒนธรรม การสร้างความผูกพันในสังคม คติชนวิทยาช่วยสร้างความผูกพันและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องขวัญที่เชื่อมโยงผู้คนเข้ากับความเชื่อและพิธีกรรมร่วมกัน การส่งเสริมการเรียนรู้ การศึกษาคติชนวิทยาช่วยให้เข้าใจโลกและชีวิตมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อเรื่องขวัญที่สะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ รวมถึงการสร้างแรงบันดาลใจ คติชนวิทยาจึงเป็นแหล่งสร้างแรงบันดาลใจให้กับศิลปิน นักคิด และนักสร้างสรรค์ ในการสร้างสรรค์ผลงานที่สะท้อนถึงวัฒนธรรมและจิตวิญญาณของไทย

จากคติความเชื่อเรื่องขวัญอันมีบทบาทที่เกื้อหนุนมาพร้อม ๆ กับวิวัฒนาการของมนุษย์แต่ครั้งบรรพกาลผ่านความเชื่อในพิธีกรรมต่าง ๆ รวมถึงพิธีกรรมเรียกขวัญ เป็นความเชื่อในสิ่งไม่มีตัวตน อำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติ จนกระทั่งเกิดเป็นพิธีกรรมต่าง ๆ ในวัฒนธรรม และกลายเป็นประเพณีในที่สุด มนุษย์ได้สืบทอดพฤติกรรมและดำรงมาตามลำดับสมัย มนุษย์พยายามเรียนรู้และศึกษาในอำนาจลึกลับและความเชื่อตามแบบของตนและกลุ่มชน พิธีกรรมในวัฒนธรรมและประเพณีแต่ละกลุ่มชน จึงถูกปรับเปลี่ยนไปตามกระแสวิวัฒนาการของกาลเวลาที่เนื่องมาจากการศึกษาค้นคว้าและทดลอง จนกระทั่งคนในสังคมต่างยอมรับและพร้อมจะปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนให้สอดคล้องกับยุคสมัย โดยมีความเชื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดการกระทำต่าง ๆ ทั้งด้านดี ด้านร้าย คนโบราณจึงสร้างศรัทธาให้เกิดแก่ลูกหลาน เช่น ความเชื่อเรื่องภูตผีว่ามีอิทธิฤทธิ์ ที่จะบันดาลความสุขสวัสดิมา ให้ และหากทำให้ผีโกรธก็จะนำความทุกข์ยากลำบากมาให้ด้วย เมื่อมีการพูดและการนำไปไหว้กราบ เช่น สร้างสักการะบ่อ ๆ เข้า ก็ปลูกฝังความเชื่อลึกลงไปในสำนึกของแต่ละคนซึ่งไม่สามารถถอนได้

เมื่อความเชื่อมีเต็มที่แล้ว จะทำสิ่งที่คนต้องการได้มากขึ้นกว่าเดิม ความเชื่อนับเป็นพื้นฐานแห่งการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์และศาสนา โดยมีรายละเอียดดังนี้ 1) ความเชื่อทำให้เกิดความมั่นใจ 2) ความเชื่อทำให้เกิดพลัง 3) ความเชื่อทำให้เกิดการสร้างสรรค์ 4) ความเชื่อทำให้เกิดความสามัคคี 5) ความเชื่อทำให้เกิดรูปธรรม 6) ความเชื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดปัญญา 7) ความเชื่อทำให้การดำเนินไปของศาสนานั้นคง 8) ความเชื่อทำให้เกิดฤทธิ์ทางใจ งานวิจัยของมณี พยอมยงค์ (2536, น. 16-30.) ได้มีการประยุกต์ใช้คติความเชื่อเรื่อง “ขวัญ” ในสังคมไทยที่สามารถทำได้ในหลากหลายรูปแบบ โดยเป็นการนำเอาแนวคิดและความเชื่อเกี่ยวกับขวัญมาปรับใช้ให้เข้ากับบริบทของสังคม

ที่เปลี่ยนแปลงไป แต่ยังคงรักษาแก่นของความเชื่อดั้งเดิมไว้ ในงานด้านศิลปะและวัฒนธรรม เช่น นาฏศิลป์กับการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ที่สื่อถึงความเชื่อเรื่องขวัญ การแสดงที่เล่าเรื่องการเดินทางของขวัญ หรือการแสดงที่สื่อถึงพิธีกรรมการเรียกขวัญ ด้านวรรณกรรมมีการนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับขวัญในวรรณกรรม เช่น นิทานพื้นบ้าน เรื่องเล่า หรือบทเพลงที่เกี่ยวกับคติความเชื่อเรื่องขวัญ งานจิตรกรรมและประติมากรรม พบการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะที่สื่อถึงความเชื่อเรื่องขวัญ เช่น ภาพวาดที่แสดงถึงพิธีกรรม หรือรูปปั้นที่แสดงถึงสัญลักษณ์ของขวัญรวมถึงภาพยนตร์และละครที่ได้มีการนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับขวัญในภาพยนตร์และละคร เป็นต้น

ดังนั้นการแสดงทางด้านนาฏศิลป์ จึงเป็นศิลปะแขนงหนึ่งที่มีส่วนสำคัญในการถ่ายทอดข้อมูลและสื่อสารเรื่องราว นำเสนออารมณ์ความรู้สึกได้อย่างชัดเจนในข้อมูลคติชนวิทยาจากความเชื่อเรื่องขวัญ เพื่อมาเป็นแรงบันดาลใจในการศึกษาข้อมูลเพื่อต่อยอดในการสร้างสรรค์ผลงานนาฏศิลป์ร่วมสมัย และเพื่อเป็นอีกหนึ่งช่องทางในการใช้ข้อมูลทางวัฒนธรรมมาเป็นกรอบแนวคิดฐานรากในการสืบสานวัฒนธรรมและศิลปะของกลุ่มคนในอุษาคเนย์ จากคติความเชื่อเรื่องขวัญกับการดำเนินชีวิตของกลุ่มคนในอุษาคเนย์ และคติความเชื่อเรื่องขวัญหลังความตายของกลุ่มคนในอุษาคเนย์ วิเคราะห์องค์ประกอบและสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมและความเชื่อเรื่องขวัญ สัญลักษณ์แห่งความเชื่อจากตัวบทสู่ขวัญและลำดับพิธีสู่ขวัญที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อเรื่องขวัญ ผ่านสัญลักษณ์ความเชื่อในองค์ประกอบพิธีกรรมเกี่ยวข้องกับคติความเชื่อเรื่องขวัญ สู่การสร้างสรรค์การแสดงนาฏศิลป์ร่วมสมัยภายใต้ชื่อชุด “ขวัญ”

วัตถุประสงค์ของงานวิจัย

1. เพื่อศึกษาข้อมูลคติชนวิทยาในความเชื่อเรื่องขวัญของกลุ่มคนในอุษาคเนย์
2. เพื่อวิเคราะห์แนวคิดและองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมและความเชื่อเรื่องขวัญ
3. เพื่อสร้างสรรค์การแสดงนาฏศิลป์ร่วมสมัย ชุด “ขวัญ”

แนวคิดทฤษฎีในการวิจัย

แนวคิดทางสังคม หมายถึง ความคิดที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อตอบคำถามหรือแก้ปัญหาทางสังคม ทั้งในอดีตและปัจจุบัน เกิดจากการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มกำหนดข้อตกลง และสร้างความเชื่อร่วมกันเพื่อขึ้นำการดำเนินชีวิต แนวคิดทางสังคมจึงสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของความคิดในบริบทสังคมนั้น ๆ ไม่ว่าจะเป็นอดีตหรือปัจจุบันเป็นการคิดร่วมกันของเพื่อนหรือผู้ที่อยู่ในความสัมพันธ์ เป็นความคิดของแต่ละคนและของกลุ่มคนในเรื่องรอบตัวมนุษย์ ใช้แนวคิดทางสังคมเป็นความคิดของมนุษย์ เกิดจากการรวมกันเป็นกลุ่มเป็นก้อนของมนุษย์ และกำหนดข้อตกลงร่วมกันผ่านความเชื่อเพื่อเป็นเรื่องเกี่ยวกับการใช้ชีวิตของมนุษย์โดยทั่วไป ทั้งยังเป็นการแสดงให้เห็นบทบาทหน้าที่ของแนวความคิดภายใต้บริบทสังคม สุพัตรา สุภาพร (2545, น. 171-189.) ได้อธิบายสังคมผ่านการใช้นิเวศเกี่ยวกับความเชื่อว่าเป็นสิ่งที่กลุ่มชนยึดถือต่อกันมาเป็นเวลานาน เกิดจากความกลัวต่อธรรมชาติอำนาจของสิ่งเหนือธรรมชาติ และสิ่งต่าง ๆ รอบตัว ตลอดจนใช้ความเชื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ในแง่การสร้างเชื่อมั่นและสร้างความหวังในการใช้ชีวิต ดังนั้นความเชื่อจึงมีอิทธิพลต่อความรู้สึก ความคิด และการแสดงออกของกลุ่มชนในรูปแบบต่าง ๆ หรือความเชื่อส่งผลต่อการกำหนดพฤติกรรมของกลุ่มชน (สุรเชษฐ์ คุหาเลิศ, 2566, น. 62.)

แนวคิดคติชนวิทยา หมายถึง การศึกษาข้อมูลทางวัฒนธรรมของสังคมที่มีบทบาทสำคัญในการตอบสนองความต้องการของมนุษย์ โดยเฉพาะการสร้าง ความมั่นคงทางวัฒนธรรม ในปัจจุบันคติชนวิทยาได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้ในโลกสมัยใหม่ โดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวของคติชนวิทยาในบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดย “คติชนวิทยา” ได้ “แปรเปลี่ยนมาอยู่ในบริบทคติชนสร้างสรรค์” และ “ขวัญ” ซึ่งเป็นข้อมูลคติชนวิทยาที่นำมาวิเคราะห์และสร้างสรรค์การแสดง หากแต่ยังคงเป็นแก่นหลักเรื่องขวัญอย่างครบองค์ประกอบของพิธี (ศิราพร ณ ถลาง, 2556, น. 74.)

นาฏยวิเคราะห์ หมายถึง การใช้เหตุผลในการพิจารณาความน่าเชื่อถือและความถูกต้องของข้อมูลหรือข้อโต้แย้งต่าง ๆ โดยเน้นการประเมินเนื้อหา ความสัมพันธ์ และหลักการอย่างเป็นระบบ เพื่อให้สามารถตัดสินใจได้อย่างมีเหตุผลว่าสิ่งใดเป็นความจริงหรือมีคุณค่า การคิดวิเคราะห์ในนาฏยวิเคราะห์จึงเป็นทักษะที่สำคัญในการพัฒนาองค์ความรู้และต่อยอดความคิดสร้างสรรค์อย่างมีประสิทธิภาพ (พิรพงศ์ เสนไสย, 2544, น. 145.)

นาฏยประดิษฐ์ หมายถึง ศิลปะการสื่อสารที่ใช้ร่างกายเป็นสื่อ ผ่านการเคลื่อนไหว ท่าทาง และการแสดงออกทางอารมณ์ โดยอาจมีดนตรีประกอบหรือไม่ก็ได้ การสร้างสรรค์นาฏยประดิษฐ์ แม้จะมุ่งเน้นความแปลกใหม่ แต่ก็ต้องอาศัยพื้นฐานจากนาฏยจารีตดั้งเดิม การศึกษาและเรียนรู้จากอดีต จะช่วยให้นักนาฏยประดิษฐ์มีข้อมูลในการสร้างสรรค์ผลงานที่แปลกใหม่และโดดเด่นยิ่งขึ้น (สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2547, น. 89.)

วิธีการดำเนินการวิจัย

1.) **การกำหนดปัญหาการวิจัย** ในการศึกษาครั้งนี้ได้ระบุประเด็นปัญหาที่ต้องการศึกษา เช่น ความเชื่อเรื่องขวัญในแต่ละท้องถิ่นมีความแตกต่างกันอย่างไร มีวิธีการนำเสนอความเชื่อเรื่องขวัญผ่านนาฏศิลป์ร่วมสมัยอย่างไรให้เข้าใจง่ายและเข้าถึงผู้ชมได้ ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาผ่านตัวอย่างพิธีกรรม คือ การสู่ขวัญหลวง ที่เป็นพิธีกรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะและมีความแตกต่างจากพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญอื่น ๆ

2.) **การทบทวนวรรณกรรม** ศึกษาเอกสาร ตำรา งานวิจัย ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องขวัญ คติชนวิทยา นาฏศิลป์ร่วมสมัย นาฏยประดิษฐ์ และทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง โดยใช้ข้อมูลที่มีลักษณะร่วมของความเชื่อเรื่องขวัญเพื่อนำมาสู่กรอบแนวคิดและการตีความตัวบท

3.) **การเก็บรวบรวมข้อมูล** ข้อมูลจากเอกสาร รวบรวมข้อมูลจากหนังสือ ตำรา บทความ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องขวัญ ศึกษาคติชนวิทยาที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องขวัญจากแหล่งต่าง ๆ รวมถึงร่วมสนทนากลุ่มกับนักวิชาการด้านวัฒนธรรม ประกอบเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์ผลงาน

4.) **วิเคราะห์ข้อมูล** ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ปรากฏการณ์เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องขวัญในสังคมไทยเพื่อหาความหมาย ความสำคัญ และความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับขวัญ วิเคราะห์ผ่านข้อมูลจากเอกสารเพื่อเปรียบเทียบความเชื่อเรื่องขวัญในแต่ละท้องถิ่น และหาความเชื่อมโยงกับคติชนวิทยา

5.) **การสร้างสรรค์นาฏศิลป์ร่วมสมัยชุด “ขวัญ”** การพัฒนาแนวคิด กำหนดแนวคิดหลักของการแสดง โดยอ้างอิงจากข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ มาประกอบการออกแบบท่ารำ สร้างสรรค์ท่ารำที่สื่อถึงความหมาย และสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับขวัญ โดยผสมผสานกับแนวคิดของนาฏศิลป์ร่วมสมัยรวมถึงการออกแบบองค์ประกอบอื่น ๆ ออกแบบเครื่องแต่งกาย ฉาก แสง สี เสียง และดนตรีที่สอดคล้องกับแนวคิดและท่ารำ

ผลการวิจัย

จากการศึกษาข้อมูลคติชนวิทยาในความเชื่อเรื่องขวัญของกลุ่มคนในอุษาคเนย์และแนวคิดในองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมและความเชื่อเรื่องขวัญ โดยผู้วิจัยจะใช้ข้อมูลทางวัฒนธรรมเพื่อเป็นแนวทางในการออกแบบและสร้างสรรค์การแสดงทางด้านนาฏศิลป์ร่วมสมัย ข้อมูลคติชนวิทยาในความเชื่อเรื่องขวัญ วิเคราะห์องค์ประกอบและสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมและความเชื่อเรื่องขวัญ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ข้อมูลคติชนวิทยาในความเชื่อเรื่องขวัญ

ความเชื่อเรื่องขวัญเป็นพิธีกรรมที่มีความเป็นพหุวัฒนธรรมที่ผสมผสานความเชื่อของศาสนาได้อย่างแยบยล พบความเชื่อเรื่องขวัญที่เชื่อมโยงกับความเชื่ออื่น ๆ ดังนี้ ความเชื่อเรื่องผี ความเชื่อเรื่องพรหมณ์ และความเชื่อในศาสนาพุทธ โดยปรากฏในองค์ประกอบในพิธีกรรม ลำดับขั้นตอน ซึ่งจะเห็นได้จากความเชื่อเรื่องขวัญทั้งในการดำเนินชีวิตและความเชื่อหลังความตาย โดยผู้วิจัยจะได้ศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบโครงสร้างทางสังคมในคติความเชื่อเรื่องขวัญและพิธีกรรมต่าง ๆ โดยจำแนกเป็น 2 กลุ่ม ดังต่อไปนี้

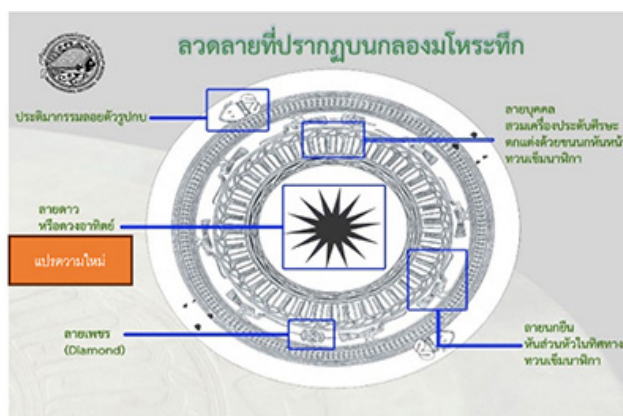
1.1 คติความเชื่อเรื่องขวัญกับการดำเนินชีวิตของกลุ่มคนในอุษาคเนย์

การดำเนินชีวิตของกลุ่มคนในอุษาคเนย์มีคติความเชื่อเรื่องขวัญตั้งแต่ การเกิดขึ้นของสมาชิกในครอบครัว มีการผูกแขนรับขวัญ การปลงผมขวัญ การบายศรีสู่ขวัญเรียนจบ การบายศรีสู่ขวัญบวชนาคหรือพระใหม่ การบายศรีสู่ขวัญงานแต่งของคู่บ่าวสาว การบายศรีสู่ขวัญผูกเสี่ยว การบายศรีสู่ขวัญการเลื่อนขั้นการงาน หรือการที่สมาชิกในครอบครัวหรือสังคมประสบอุบัติเหตุก็จะมีพิธีกรรมสู่ขวัญ (ส่อนขวัญ) ทั้งในรูปแบบของการได้รับบาดเจ็บ และขวัญของคนเสียชีวิต ด้านกิจกรรมทางศาสนามีการสู่ขวัญข้าวในฮีตสิบสองคองสิบสี่ บุญเดือนยี่ (สอง) สู่ขวัญข้าวเปลือกในบุญคูณลาน สู่ขวัญพระสงฆ์ในวันเข้าพรรษาในเดือนแปด บุญเข้าพรรษา การบายศรีสู่ขวัญจึงเป็นพิธีกรรมสำคัญอย่างหนึ่งที่เป็นการสนับสนุนคติความเชื่อเรื่องขวัญในสังคมอุษาคเนย์ และมีความคล้ายในคติความเชื่อของความหมายผ่านความในตำนานชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่มีการสร้างขวัญกำลังใจเพื่อการรักษาเช่นกัน อาทิ หมอเหยา มะมวด ผีฟ้า และอื่น ๆ ซึ่งในพิธีกรรมเหล่านี้จะมีเครื่องดนตรี พิณ แคน กลอง ฉิ่ง เป็นเครื่องดนตรีให้จังหวะในการสร้างขวัญกำลังใจ ทำให้ผู้ร่วมพิธีเกิดความสุขสนุกรื่นและเพลิดเพลินทำให้ผู้ป่วยในพิธีเหยา และพิธีอื่น ๆ หายจากการรักษา หากมองในมิติของศาสตร์ทางด้านดนตรีจะถูกจัดอยู่ในรูปแบบการใช้ “ดนตรีบำบัด” ทั้งนี้มีการร่ายรำประกอบกับทำนองดนตรีของผู้ร่วมพิธีกรรม ถือเป็นการบำบัดทางด้านกายภาพด้านร่างกาย ซึ่งเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “นาฏยบำบัด” จึงแสดงให้เห็นว่านาฏศิลป์และดนตรีเป็นส่วนในการบำบัด และช่วยให้เสริมสร้างสุขภาวะสร้างขวัญกำลังใจให้กับการดำเนินชีวิตของกลุ่มคนในอุษาคเนย์ นอกจากนี้ยังมีพิธีกรรมและคติความเชื่อเรื่องขวัญในการประกอบพิธีศพและวิญญาณหลังความตาย ของกลุ่มคนในอุษาคเนย์ในมิติต่าง ๆ

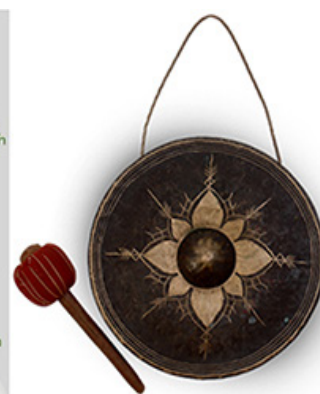
1.2 คติความเชื่อเรื่องขวัญหลังความตายของกลุ่มคนในอุษาคเนย์

ความเชื่อเรื่องขวัญมีความเป็นมาอย่างน้อย 2,000-2,500 ปี ขวัญเคลื่อนไหวไปในทุกมิติเพราะว่าขวัญนั้นจำเป็นต้องหาร่างกายเพื่อเข้าสิงสู่เพื่อให้ครอบครองประกอบของมนุษย์ และขวัญนั้นสามารถเข้าสิงสู่ได้ในทุก ๆ อย่าง เช่น ต้นไม้ ก้อนหิน สัตว์ต่าง ๆ รวมทั้งมนุษย์ เมื่อขวัญนั้นเข้าสิงสู่สิ่งเหล่านั้นจะกลายเป็นเสมือนร่างของเจ้าของขวัญนั้นขึ้นมาทันที หรือแม้แต่บุคคลสำคัญที่ตายไปแล้วมีการสร้างรูปเหมือน รูปปั้นเพื่อเคารพบูชา ประกอบพิธีเบิกเนตร รูปปั้นนั้นก็เหมือนบุคคลนั้นก่อนตายเพียงแต่ไม่สามารถดำเนินชีวิตตามวิถีปกติได้ มีความขลัง ศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อและสิ่งเหนือธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับรูปปั้นนั้น หากถ้ารูปปั้นนั้นยังไม่เบิกเนตรก็จะมีขวัญเข้าไปสิงสู่

การเบิกเนตรจึงเปรียบเสมือนการเอาขวัญของบุคคลนั้น ๆ เชิญเข้าไปใส่รูปปั้น ด้านนิยามความหมายเรื่องขวัญ อีกประการคือสิ่งที่จับต้องไม่ได้ ไม่มีรูปร่างแต่สามารถเคลื่อนไหวได้และคำว่าขวัญนั้นมีที่มาควบคู่กับคำว่ามิ่ง และ รวมกันกลายเป็นคำว่า “มิ่งขวัญ” หมายถึง สิ่งหรือผู้เป็นที่รักหรือเคารพนับถือ ซึ่งเป็นคำที่มีความหมายเชิงบวกและเป็นสิริมงคล ซึ่งใช้เรียกสิ่งสำคัญที่มีคุณค่าทางจิตใจและเป็นที่ยึดเหนี่ยว เช่น บุคคลอันเป็นที่รัก สิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือ แม้แต่บ้านเกิดเมืองนอน รวมถึงสิ่งของหรือผู้เป็นที่รักโดยเป็นการบ่งบอกถึง ความผูกพัน และความเคารพที่มีต่อบุคคลหรือสิ่งของนั้น หรือเป็นที่เคารพนับถือ แสดงถึงความยกย่อง เทิดทูน และให้ความสำคัญในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือสิ่งที่มีคุณค่าทางจิตใจ เกิดความเป็นสิริมงคล สื่อถึงความเจริญรุ่งเรือง ความสุข และความโชคดี ที่จะนำมาสู่ผู้ที่ครอบครองหรือมีความผูกพันกับมิ่งขวัญนั้น ปัจจุบันคนยังมีความเชื่อเรื่องขวัญ หากแต่บางพื้นที่อาจหมายถึงวิญญาณ จึงมองคำว่าขวัญเป็นวิญญาณและเมื่อตายไปจึงไม่ทราบว่ขวัญนั้นไปจุติหรือหายไปอย่างไร โดยการนิยามของคำว่าขวัญนั้นในชีวิตหลังความตาย เชื่อว่าเมื่อผู้คนตายไปแล้วขวัญยังคงไม่ตาย กลุ่มคนในชุมชนหรือชาติพันธุ์นั้นจะมีการประกอบพิธีศพ เช่น หากหัวหน้าเผ่าหรือกลุ่มนั้น ๆ ตายหรือเสียชีวิต จำเป็นต้องประกอบพิธีส่งดวงวิญญาณขึ้นฟ้า ไปรวมพลังกับผีฟ้าของบรรพบุรุษหรือบรรพชนก่อนหน้าให้เป็นหนึ่งเดียว แล้วกลายมาเป็นผีฟ้าดูแลปกป้องชุมชนหรือกลุ่มชาติพันธุ์นั้น ๆ ความเชื่อเรื่องผีบรรพชนจึงเป็นต้นตอที่มาจากลัทธิต่าง ๆ ซึ่งปรากฏในภาพบนหน้ากลองมโหระทึกที่อยู่จุดศูนย์กลางของกลองซึ่งหมายถึงจุดศูนย์รวมกลางของขวัญ โดยมีความเชื่อมโยงระหว่างกลองมโหระทึกกับความเชื่อเรื่องขวัญ เป็นสัญลักษณ์แห่งอำนาจและความศักดิ์สิทธิ์ กลองมโหระทึกถือเป็นเครื่องหมายแห่งอำนาจและความศักดิ์สิทธิ์ มีการใช้ในการประกอบพิธีกรรมสำคัญต่าง ๆ เช่น พิธีเรียกขวัญ พิธีรับขวัญ หรือพิธีส่งขวัญ เพื่อความเป็นสิริมงคลและความเจริญรุ่งเรือง ทั้งยังเป็นเครื่องมือสื่อสารกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความหมายของเสียงกลองมโหระทึกเชื่อกันว่าเป็นเสียงที่สามารถสื่อสารกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเทพเจ้าได้ ในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องขวัญ จึงมีการตีกลองมโหระทึกเพื่อเป็นการอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์มารับรู้และคุ้มครองในการประกอบพิธีกรรม เป็นการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพื้นที่นั้น ๆ และเสริมสร้างขวัญกำลังใจ และจะช่วยให้ขวัญกลับคืนสู่ร่างกายและจิตใจได้อย่างสมบูรณ์ และสืบเนื่องจากการใช้กลองมโหระทึกในอดีตที่ใช้ในพิธีกรรม ซึ่งปัจจุบันกลองมโหระทึกในสังคมไทยของแต่ละพื้นที่หรือกลุ่มชนนั้นหาได้ยาก จึงปรับเปลี่ยนรูปแบบมาเป็นการใช้ฆ้องที่ใช้ในงานประเพณีเกี่ยวกับศาสนาแทน เพื่อสื่อถึงการสร้างขวัญและกำลังใจ รวมทั้งความศักดิ์สิทธิ์ในการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับขวัญในปัจจุบัน (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2562)



ภาพที่ 1 ลวดลายที่ปรากฏบนกลองมโหระทึก
ที่มา: พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ รามคำแหง



ภาพที่ 2 ฆ้อง
ที่มา: อุทยานการเรียนรู้ (KT Park)

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์แสดงให้เห็นถึงจุดสำคัญเรื่องขวัญที่เรียกว่าขวัญนั้นคือจุดกึ่งกลางหรือจุดสูงสุด ซึ่งปรากฏทั้งในอุปราณทำมาหากิน ข้าวของเครื่องใช้ เช่น หม้อดินเผาลายขดหอยของบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานีในอดีตนั้นจัดทำขึ้นเพื่อใส่ฝังลงไปในหลุมศพ ทั้งนี้ยังปรากฏในการจักสานหรือเครื่องจักสานต่าง ๆ เช่น ตาเลหว ที่สื่อถึงการเป็นจุดเริ่มต้นของเครื่องจักสาน จอมแห จองสวิง เป็นต้น ดังนั้นขวัญจึงเป็นพลังอำนาจความเชื่อในเรื่องระบบของการดำเนินชีวิตและความเชื่อเรื่องผีที่มีผลกว้างขวางและเกี่ยวข้องกับความคิดสร้างสรรค์ ขวัญของมนุษย์จะสถิตอยู่บนกลางกระหม่อมหรือกลางศีรษะอาจเรียกว่าจอมขวัญในวัฒนธรรมอีสานเรียกว่าขวัญกก หมายถึงต้นแรก จุดแรกของการเป็นมนุษย์เมื่อเกิดจากครรภ์มารดา และหากเรียกในคำราชาศัพท์ที่ใช้กับพระมหากษัตริย์ใช้ว่า “ปกเกล้าปกกระหม่อม” วัฒนธรรมของคนไทยจึงมีการถือคติเรื่องการลูบจับหัวหรือการกระทบกระทั่งหัวที่รุนแรง โดยเกรงว่าขวัญนั้นจะหลุดหายไปจากร่างกายไม่อยู่กับเนื้อกับตัว ความเชื่อของมนุษย์จึงเชื่อว่าคนที่ตายแล้วนั้นหมายถึง คนที่ขวัญหายไปจากหัวหรือศีรษะ ในมุมมองสังคมสมัยใหม่ ขวัญมีความหมายอันเป็นมงคลอีกประการและยังเป็นที่มาของคำว่า “ของขวัญ” ซึ่งหมายถึงสิ่งของที่ดีสิ่งของที่เป็นมงคล ของสำคัญ ใช้เพื่อมอบหรือส่งต่อให้กับบุคคลอันเป็นที่รักและเคารพนับถือ และปัจจุบันมีทั้งการรับขวัญแขกบ้านแขกเมือง รับขวัญแขกจากต่างแดน รับขวัญนักศึกษาใหม่ หรืออื่น ๆ ที่ได้พัฒนามาจากรูปแบบการสู่ขวัญทำขวัญผ่านการแสดงบายศรีสู่ขวัญ

ความเชื่อเรื่อง “ขวัญ” เป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของวัฒนธรรมไทยและวัฒนธรรมอื่น ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีความเชื่อมโยงอย่างลึกซึ้งกับวิถีชีวิต จิตวิญญาณ และความเชื่ออื่น ๆ ที่สืบทอดกันมาแต่บรรพบุรุษ ความหมายและความสำคัญของ “ขวัญ” ซึ่งหมายถึง สิ่งที่ไม่มีตัวตน เป็นพลังงานที่เชื่อมโยงกับชีวิต จิตใจ และร่างกาย เชื่อกันว่าขวัญเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้คนมีชีวิตอยู่ได้อย่างปกติสุข หากขวัญออกจากร่างกายไป อาจทำให้คนป่วยไข้ ไม่สบายใจ หรือเกิดอันตรายได้ ความเชื่อเรื่องขวัญจึงมีความเชื่อมโยงกับความเชื่ออื่น ๆ ในสังคมไทย เช่น การนับถือผี ในวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทย เชื่อว่าขวัญเป็นส่วนหนึ่งของโลกวิญญาณ และมีความสัมพันธ์กับผีบรรพบุรุษ ศาสนาพุทธ เมื่อศาสนาพุทธเข้ามาในประเทศไทย ความเชื่อเรื่องขวัญก็ถูกปรับเปลี่ยนให้เข้ากับหลักธรรมคำสอน เช่น เชื่อว่าขวัญเป็นสิ่งที่เกิดจากกรรมดีหรือกรรมชั่ว โหราศาสตร์ โหราศาสตร์ไทยมีความเชื่อเรื่องขวัญที่สัมพันธ์กับวันเดือนปีเกิด และมีอิทธิพลต่อชีวิตของบุคคล พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับ “ขวัญ” มีพิธีกรรมมากมายที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องขวัญ เช่น พิธีเรียกขวัญ เป็นพิธีที่ทำขึ้นเมื่อคนตกใจ เสียขวัญ หรือป่วยไข้ เพื่อเรียกขวัญให้กลับคืนเข้าร่างกาย พิธีทำขวัญ เป็นพิธีที่ทำขึ้นในโอกาสต่าง ๆ เช่น การแต่งงาน การขึ้นบ้านใหม่ หรือการเกิดลูก เพื่อเสริมสร้างขวัญและให้มีความสุข พิธีสู่ขวัญ เป็นพิธีที่ทำขึ้นเพื่ออวยพรให้บุคคลมีความสุข ความเจริญ และปลอดภัย ความเชื่อเรื่อง “ขวัญ” เป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของวัฒนธรรมไทยและวัฒนธรรมอื่น ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีความเชื่อมโยงอย่างลึกซึ้งกับวิถีชีวิต จิตวิญญาณ และความเชื่ออื่น ๆ ที่สืบทอดกันมาแต่บรรพบุรุษ

ทางด้านมานุษยวิทยา ได้ศึกษาเกี่ยวกับขวัญในบริบททางวัฒนธรรม ขวัญมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับความเชื่อ พิธีกรรม และวิถีชีวิตของผู้คนในแต่ละท้องถิ่นแสดงให้เห็นว่าขวัญเป็นส่วนหนึ่งของระบบความเชื่อที่ซับซ้อน ซึ่งมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของผู้คนในหลาย ๆ ด้าน เช่น การรักษาโรค การแต่งงาน และการเฉลิมฉลองเทศกาลต่าง ๆ ด้านจิตวิทยา ได้ศึกษาเกี่ยวกับขวัญในเชิงจิตวิทยา ขวัญอาจมีความเกี่ยวข้องกับความรู้สึก ความเชื่อ และจิตสำนึกของบุคคล ซึ่งเห็นว่าการรับรู้และการให้ความหมายต่อขวัญอาจแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล ขึ้นอยู่กับประสบการณ์และพื้นฐานทางวัฒนธรรม ด้านศาสนา ขวัญได้ถูกมองว่าเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเป็นพลังงานที่สามารถส่งผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของบุคคลได้ ในบางศาสนา ขวัญเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรม

ที่สำคัญ เช่น พิธีการสะเดาะเคราะห์ ปัจจุบันขวัญในมิติของการรับขวัญแขกบ้านแขกเมืองในบางบริบทอาจไม่สามารถจัดพิธีกรรมดังกล่าวได้ จึงมีการสร้างสรรค์การแสดงทางด้านนาฏศิลป์มาเพื่อเป็นเครื่องมือในการสื่อสารนำเสนอข้อมูลเรื่องขวัญและเป็นการสร้างความบันเทิง สวยงาม ความประทับใจให้กับแขกบ้านแขกเมืองที่มาร่วมงานได้ จึงเป็นที่มาของการใช้ข้อมูลทางวัฒนธรรมเรื่องขวัญในการสร้างสรรค์การแสดง ชุด “ขวัญ”

2. วิเคราะห์องค์ประกอบและสัญญาณที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมและความเชื่อเรื่องขวัญ

องค์ประกอบของสัญญาณในพิธีสู่ขวัญผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 2 ประเภท อันประกอบด้วย สัญญาณความเชื่อเรื่องตัวบทและลำดับพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อเรื่องขวัญ และสัญญาณความเชื่อในองค์ประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อเรื่องขวัญ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการประกอบพิธีกรรม โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 สัญญาณความเชื่อเรื่องตัวบทและลำดับพิธีที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อเรื่องขวัญ

ความเชื่อเรื่องขวัญเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนไทยมาตั้งแต่สมัยโบราณ ขวัญเป็นสิ่งที่ไม่มีตัวตน แต่เชื่อกันว่าเป็นพลังที่คอยคุ้มครองและนำพาชีวิตให้เป็นสุข เมื่อใดที่ขวัญออกจากร่างกาย หรือ “ตกใจ” ก็อาจทำให้คนนั้นเจ็บป่วย หรือเกิดความไม่สบายใจได้ ดังนั้นจึงมีพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเรียกขวัญให้กลับคืนสู่ร่างกาย จึงมีการประกอบพิธีกรรมสู่ขวัญ อ่อนนวยอนอธิษฐานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ กลุ่มชาติพันธุ์นั้น ๆ ให้ความเคารพนับถือ และสิ่งเหนือธรรมชาติเพื่อเรียกขวัญกลับสู่ร่างกาย รวมถึงพัฒนาการทางการศึกษาที่เข้ามามีบทบาทในการบริหารจัดการชุมชนต่าง โดยแฝงองค์ความรู้ผ่านความเชื่อและศาสนา จึงมีการจัดลำดับความเชื่อ ในการประกอบพิธีกรรมผ่านตัวบท โดยจะเห็นได้ชัดเจนของกลุ่มคนที่นับถือศาสนาพุทธ ลำดับการประกอบพิธีกรรม จะเริ่มต้นด้วยบทกล่าวเชิญพราหมณ์ การบูชาเครื่องสักการะ การไหว้พระพุทธรูป พระธรรม และพระสงฆ์ การกล่าวนะโม 3 จบ การเชิญเทวดาสี่ศักดิ์สิทธิ์ การร่ายบทสวดขวัญ โดยบทสวดขวัญในแต่ละพิธีกรรมก็จะแตกต่างกันออกไป เช่น งานบวช งานแต่งงาน การรับราชการ เนื้อหาของตัวบทก็จะขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการจัดงานในครั้งนั้น ๆ ต่อด้วยการวิตพายนามนต์ การผูกข้อมือ การมัดขวัญให้อยู่กับร่างกายด้วยฝ้ายผูกแขน สีขาว ในพิธีกรรมดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงพลวัตและการผสมผสานความเป็นพหุวัฒนธรรมในพิธีกรรม สู่ขวัญ ผ่านการจัดลำดับตัวบทและความเชื่อของคนในชุมชนนั้น

2.2 สัญญาณความเชื่อในองค์ประกอบพิธีเกี่ยวข้องกับคติความเชื่อเรื่องขวัญ

องค์ประกอบในพิธีที่เกี่ยวข้องของการสู่ขวัญอีกประการคือ “เครื่องคาย” ในแต่ละองค์ประกอบจะมีความหมายที่แตกต่างกันไปโดยจะพบเป็นส่วนใหญ่ในการประกอบพิธีเรียกขวัญ ดังนี้ พานบายศรีหรือต้นบายศรี หมายถึง เขาพระสุเมรุ รั้วบายศรีเรียงขึ้นเป็นตัวบายศรี หมายถึง ทิวเขาสัตว์บริภัณฑ์ การเจียนใบตองเป็นรูปแมงดาเสียบสลักกับตัวบายศรี หมายถึง ปลาอานนท์หนุนเขาพระสุเมรุ ไข่ต้มบนยอดบายศรี หมายถึง พรหมโลก ซึ่งเป็นแนวคิดจากคติความเชื่อจากไตรภูมิภพหรือไตรภูมิพระร่วง ส่วนสัญญาณในความเชื่อเรื่องความเป็นมงคลของชาวอีสานปรากฏ ดังนี้ ในเรื่องของ ไข่ต้มในมือเจ้าของขวัญใช้รับขวัญ หมายถึง ขวัญของผู้เข้าร่วมพิธี ข้าวต้มมัด หมายถึง ความเหนียวแน่นกลมเกลียว ใบคูณ หมายถึง ความค่าคุณของผู้เข้าร่วมพิธี ใบยอ หมายถึง การขอขวัญให้สู่ที่สูง ใบเงิน ใบทอง หมายถึง การมีเงินทอง ยอดกล้วยยอดอ้อย หมายถึง การแพร่ขยายแตกหน่อออกไปของความเป็นมงคล เหล้าขาว หมายถึง น้ำสะอาดหากแต่ไม่มีสติก็จะอาจมัวเมาจากเหล้าขาวนั้นได้ เทียนเวียนหัว หมายถึง ขนาดของเทียนยาวที่มีขนาดเท่ากับผู้ที่เข้าร่วมพิธี เมื่อเวียนรอบหัวหรือตั้งขึ้นตอนผู้ร่วมพิธีนั่งประกอบพิธีกรรม ข้าวเหนียวอาหาร คาวหวาน หมายถึง ความอุดมสมบูรณ์ของการเป็นอยู่หลังจากเข้าร่วมพิธี ผ้าขาว หมายถึง ความใสสะอาดปราศจาก

สิ่งขุนม้า ผ้าถุงผ้าโสร่ง หมายถึง เครื่องนุ่งห่มที่แสดงให้เห็นว่าครอบครัวนั้นมีทักษะฝีมือในการเลี้ยงหม่อนทอผ้า สิ่งเหล่านั้นล้วนเป็นข้อมูลคติชนวิทยาที่สื่อสารความหมายทางวัฒนธรรมในการประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญ ผู้วิจัยจึงนำองค์ประกอบในการประกอบพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ มาสื่อสารในอุปกรณ์ประกอบการแสดงเพื่อให้องค์ประกอบความหมายของการแสดงนั้น เสมือนการเรียกขวัญในการแสดงแทนการประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญ และเพื่อให้เกิดความเหมาะสมเกิดมิติใหม่ของการรับขวัญและการจัดงานในบริบทสังคมสมัยใหม่

3. การสร้างสรรค์นาฏยประดิษฐ์ร่วมสมัยชุด “ขวัญ”

การแสดงนาฏศิลป์ร่วมสมัยชุด “ขวัญ” เป็นการใช้อุปกรณ์ประกอบจากบริบททางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องขวัญและหลักในการสร้างสรรค์การแสดง ประกอบด้วยองค์ประกอบการสื่อความหมายผ่านการเคลื่อนไหวร่างกาย การออกแบบท่าผ่านแนวคิดนาฏยประดิษฐ์สร้างสรรค์เป็นนาฏศิลป์ร่วมสมัย องค์ประกอบด้านการสื่อความหมายผ่านท่ารำถูกออกแบบให้สื่อถึงความหมายและสัญลักษณ์ของขวัญ เช่น การเคลื่อนไหวที่แสดงถึงความอ่อนโยน การปกป้อง หรือ การเรียกขวัญ เครื่องแต่งกายมีความสวยงามและสอดคล้องกับแนวคิดของการแสดง โดยมีการใช้สีส้มหรือลวดลายที่สื่อถึงความเชื่อเกี่ยวกับขวัญและพิธีบายศรีสู่ขวัญ และองค์ประกอบอื่น ๆ มีการใช้แสง สี เสียง และดนตรี เพื่อสร้างบรรยากาศเพื่อสื่อถึงอารมณ์ของการแสดง โดยมีรายละเอียดการสร้างสรรค์ทางด้านนาฏศิลป์ร่วมสมัย ชุด “ขวัญ” ดังต่อไปนี้



ภาพที่ 3 ช่องทางการรับชมวิดีโอการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ร่วมสมัยชุด “ขวัญ”

ที่มา : ผู้วิจัย

3.1 การสื่อความหมายผ่านการเคลื่อนไหวนาฏยประดิษฐ์

การเคลื่อนไหวของรูปแบบการแสดงนาฏศิลป์ชุด “ขวัญ” ผู้วิจัยได้วิเคราะห์และถอดสัญญาณและประดิษฐ์ท่ารำประกอบการแสดงในรูปแบบการเคลื่อนไหวไปมาของขวัญที่เปลี่ยนแปลงไปและมีการเชื่อมโยงถึงอุปกรณ์การแสดง ทั้งในบริบทของขวัญในวิถีการดำเนินชีวิต และขวัญในชีวิตหลังความตาย ความหมายของ สัญลักษณ์ของชีวิต ขวัญเป็นสิ่งที่เชื่อกันว่าเป็นพลังที่คอยคุ้มครองและนำพาชีวิต ในการแสดงนาฏศิลป์ชุด “ขวัญ” นี้ จึงเป็นการสื่อถึงความสำคัญของขวัญที่มีต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์ การเรียกขวัญ ผู้วิจัยมีการจำลองท่าทางการเรียกขวัญ เช่น การยื่นมือไปข้างหน้า การกวักมือเข้าหาตัว หรือการรำรอบ ๆ ตัว เพื่อสื่อถึงการเรียกขวัญให้กลับคืนสู่ร่างกาย ทั้งยังมีการแสดงออกถึงความอ่อนโยน การปลอบประโลม และการให้กำลังใจ เพื่อสื่อถึงความปรารถนาที่ดีกับผู้ที่

สูญเสียขวัญไป การกลับมาอีกครั้งของขวัญเพื่อให้มีความสุขและเข้มแข็ง ลักษณะการเคลื่อนไหวด้วยความอ่อนช้อย และสง่างามนั้นก็เพื่อสื่อถึงความนุ่มนวลและความเมตตา ด้านการใช้มือและแขนมีความสำคัญ ในการสื่อความหมาย เช่น การยกมือขึ้นเพื่อแสดงความเคารพ การกางมือออกเพื่อแสดงการต้อนรับ หรือรวมถึงการร่ายรำด้วยมือเพื่อ แสดงความยินดี การเคลื่อนไหวเป็นวงกลมเป็นสัญลักษณ์ของการหมุนเวียนของชีวิต และการไม่มีที่สิ้นสุด จึงสื่อถึง ความต่อเนื่องและความยั่งยืนของชีวิต การเคลื่อนไหวในนาฏศิลป์ชุด “ขวัญ” จึงเป็นการผสมผสานระหว่างความ อ่อนช้อย สง่างาม และความหมายที่ลึกซึ้ง โดยในการตีความหมายของการเคลื่อนไหวอาจแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับบริบท และมุมมองของแต่ละบุคคล แต่โดยรวมแล้ว นาฏศิลป์ชุด “ขวัญ” เป็นการแสดงที่สื่อถึงความสำคัญของขวัญที่มีต่อ ชีวิตและความปรารถนาดีที่จะให้ทุกคนมีความสุขและสงบ



ภาพที่ 4 การเคลื่อนไหวนาฏยประดิษฐ์ในการแสดง
ที่มา : ผู้วิจัย

3.2 การสื่อความหมายผ่านการแต่งกายนักแสดง

การนำเสนอเครื่องแต่งกายของนักแสดง ผู้วิจัยได้ใช้โทนสีที่เป็นสีหลักสำคัญ ได้แก่ สีขาว สื่อให้เห็นถึง ผ้าขาวร่างกายของมนุษย์ที่ปราศจากความขุ่นมัว น้ำเงิน ความร่มเย็นของผู้เข้าร่วมพิธี รวมถึงการผสมผสาน การแต่งกายด้วย ผ้าไหมมัดหมี่ ครึ่งตัวของนักแสดง หมายถึงการที่สะท้อนให้เห็นในครั้งยังมีชีวิตอยู่ผู้คนในอุษาคเนย์ มีความรู้ความสามารถด้านหัตถศิลป์ การทอผ้าเพื่อใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม มาเป็นเครื่องมือสื่อสารความหมายทาง วัฒนธรรม ประกอบกับนำเสนอผ้าพื้นเมืองความเป็นอีสานผ่านการนุ่งแบบสมัยใหม่ที่ล้วนมีความหมายและคุณค่า ทางจิตใจ นอกจากพิธีกรรมเรียกขวัญแล้ว ความเชื่อเรื่องขวัญยังปรากฏอยู่ในลวดลายผ้าไทยอีกด้วย ความหมายเชิง สัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องขวัญ เช่น ลายดอกไม้ ดอกไม้เป็นสัญลักษณ์ ของความงาม ความสดชื่น และ ชีวิตใหม่ จากการศึกษากลุ่มคนในอุษาคเนย์มีความเชื่อว่าลายดอกไม้จะช่วยเสริมสร้างขวัญและกำลังใจให้กับผู้สวมใส่ ลายสัตว์มงคล สัตว์บางชนิด เช่น ช้าง ม้า หรือ นก มีความเชื่อว่าเป็นสัตว์ที่มีพลังอำนาจและสามารถนำโชคลาภ มาให้ การสวมใส่ผ้าลายสัตว์จึงเชื่อว่าจะช่วยเสริมสร้างบารมีและคุ้มครองผู้สวมใส่ ลายเรขาคณิต ลายกันหอย หรือ ลายคลื่น มีความเชื่อว่าเป็นลายผ้าที่มีพลังในการป้องกันสิ่งชั่วร้ายและเสริมสร้างความเป็นสิริมงคล (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2558, น.22-23.) การนำลวดลายผ้าที่มีความหมายเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องขวัญมาใช้ในการออกแบบเครื่องแต่งกาย เป็นการแสดงออกถึงความเคารพและความเชื่อมั่นในพลังของขวัญ โดยจะช่วยเสริมสร้างความเป็นสิริมงคล ความ

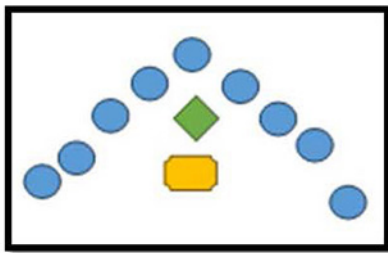
เจริญรุ่งเรือง และความสุขให้กับผู้ที่ได้สัมผัส ผ่านการส่งขวัญในชีวิตหลังความตายมีการส่งขวัญ ผ่านการใช้เครื่องนุ่งห่มที่ดีที่สุด เช่น ผ้าถุงไหมใหม่ ไส้โรงไหมใหม่ เงินทอง หรือข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ก็ไม่สามารถนำสิ่งเหล่านี้ติดตัวไปได้ เหลือไว้เพียงขวัญที่ไปจุติในภพภูมิหรือที่แห่งใหม่ ถือเป็นการสวดแทรกคติธรรมทางพุทธศาสนาไว้ในการแสดงอีกประการหนึ่ง



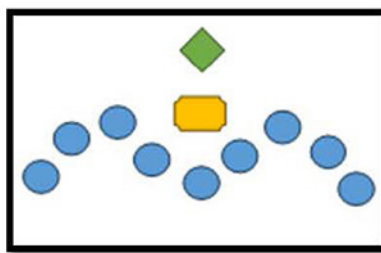
ภาพที่ 5 องค์ประกอบและการแต่งกายนักแสดง
ที่มา : ผู้วิจัย

3.3 การสื่อความหมายผ่านการแปรแถวของการแสดง

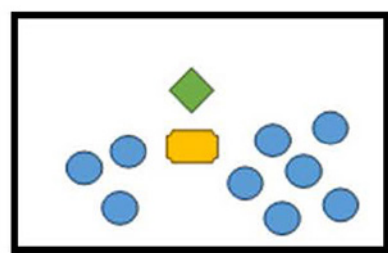
การแปรแถวในการแสดงนาฏศิลป์ร่วมสมัยชุด “ขวัญ” นั้น ผู้วิจัยได้ออกแบบการแปรแถวจากสัญลักษณ์ของพิธีกรรมส่งขวัญโดยมีแถวหลักสำคัญดังต่อไปนี้ แปรอักษรตัว V คว่ำ แทนยอดของพานบายศรีหรือต้นบายศรีและคติความเชื่อเรื่องเขาพระสุเมรุ ตามคติความเชื่อของ ไตรภูมิภค การแปรแถวตัว S แนวนอนเป็นสื่อสัญลักษณ์ของลายผ้าไหมที่เป็นวัฒนธรรมร่วมที่พบเป็นส่วนใหญ่ของชาวอุษาคเนย์นอกเหนือจากลายดอกไม้ ลายสัตว์มงคล ลายเรขาคณิต และการแปรแถวเคลื่อนไหวตามอารมณ์ความรู้สึกของสายลม เป็นสื่อความหมายผ่านการแปรแถวของการแสดงว่าขวัญกำลังล่องลอยกลับมายังร่างกายเจ้าของขวัญ



แปรอักษรตัว V คว่ำ



การแปรแถวตัว S แนวนอน



การแปรแถวเคลื่อนไหว

ภาพที่ 6 รูปแบบการแปรแถวการแสดง
ที่มา : ผู้วิจัย

3.4 การสื่อความหมายผ่านอุปกรณ์ประกอบการแสดง

องค์ประกอบด้านอุปกรณ์การแสดงผู้วิจัยได้ใช้สัญลักษณ์จากข้อมูลวัฒนธรรมดังนี้ พานขันโตก แบบวัฒนธรรมภูไทและชาวอีสาน เป็นพานไม้ดั้งเดิมของการประกอบการเรียกขวัญของชาวอีสาน ดอกไม้ดอก ในการแต่งตัวนักแสดง ได้มีการใช้ดอกจำปาหรือดอกสลิมาดใช้สื่อแทนขวัญในพิธีกรรมหมอเหยา ผีฟ้า ผีแถน เป็นดอกไม้ที่ใช้ใน

พิธีกรรมที่สำคัญ **ไขไก่** ใช้สื่อแทนไข่วัวที่นิยมสื่อความหมายในพิธีกรรมว่าเปรียบเสมือนแทนพรหมโลกตามคติความเชื่อไตรภูมิ และเป็นสื่อสัญลักษณ์แทนขวัญของผู้เข้าร่วมพิธีกรรม นำเสนอช่วงเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับขวัญทั้งการสู่ขวัญแรกเกิด สู่ขวัญงานบวช สู่ขวัญงานแต่งงาน สู่ขวัญการเลื่อนยศตำแหน่งหรือการมีหน้าที่การงานที่ดีขึ้น รวมถึงการแต่งแก้เสียเคราะห์สร้างขวัญกำลังใจ จนกระทั่งขวัญกับการตายที่ได้มีการโยนไข่เสี่ยงทายหาพื้นที่ในการฝังศพหรือประกอบพิธีกรรมที่ป่าช้า ไข่ จึงมีความสำคัญและใช้แทนสัญลักษณ์ของขวัญ **ฝ้ายขาว** เป็นการใช้ฝ้ายเพื่อผูกมัดให้หลอมรวมเข้าเป็นหนึ่งเดียว การใช้ฝ้ายขาวในขณะที่มีชีวิตประกอบด้วยการผูกข้อมือ การสวมมงกุฎสมรส การผูกข้อมือรับขวัญ และการตายที่ใช้มัดตราสังของศพ **ข้าวสาร** เป็นสื่อสัญลักษณ์ในการมีอยู่มีกินและสามารถหล่อเลี้ยงชีวิตของผู้ร่วมประกอบพิธีกรรมได้จบจนสิ้นอายุไข เทียนน้ำหนักเล่มละ 1 บาท เท่ากับจำนวนอายุเจ้าของขวัญ องค์ประกอบของอุปกรณ์ในการแสดง จึงสะท้อนวิถีแห่งวัฒนธรรมของกลุ่มคนในอุษาคเนย์ในความเชื่อเรื่องขวัญ และองค์ประกอบเหล่านี้จะมีความแตกต่างกันออกไปในบางพื้นที่ตามวัฒนธรรมและการให้ความหมายขององค์ประกอบนั้น ๆ



ภาพที่ 7 อุปกรณ์ประกอบการแสดง
ที่มา : ผู้วิจัย

สรุปผลการดำเนินการวิจัย/ อภิปรายผล

จากการนำคติชนวิทยามาใช้ในการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ร่วมสมัยมีผลต่อความเข้าใจ ความรู้สึก หรือทัศนคติของผู้ชมต่อการแสดงหลายประการ ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลายอย่าง เช่น แนวคิดที่นำเสนอ วิธีการนำเสนอ และความคุ้นเคยของผู้ชมต่อคติชนวิทยาที่ใช้ ผลกระทบต่อผู้ชม ผ่านการทำความเข้าใจ โดยในการนำคติชนวิทยามาใช้ช่วยให้ผู้ชมเข้าใจเนื้อหาของการแสดงได้ง่ายขึ้น เนื่องจากเป็นเรื่องราวที่คุ้นเคยหรือเคยได้ยินมาบ้างแล้ว ทำให้ผู้ชมสามารถเชื่อมโยงความหมายและสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในการแสดงกับความเชื่อและวัฒนธรรมของตนเองได้ง่ายขึ้น มีการเข้าถึงความรู้สึกการสื่อสารอารมณ์ของนักแสดงมากขึ้น คติชนวิทยาส่วนใหญ่มีความเกี่ยวข้องกับความรัก ความผูกพัน และความกลัว ซึ่งเป็นอารมณ์พื้นฐานของมนุษย์ การนำเสนอเรื่องราวเหล่านี้ในรูปแบบนาฏศิลป์สามารถกระตุ้นอารมณ์และความรู้สึกร่วมของผู้ชมได้อย่างลึกซึ้ง ทำให้ผู้ชมเกิดความประทับใจและซาบซึ้งในการแสดง การตีความและนำเสนอคติชนวิทยาในมุมมองใหม่ ๆ สามารถท้าทายหรือเปลี่ยนแปลงทัศนคติของผู้ชมต่อเรื่องราวหรือวัฒนธรรมดั้งเดิมได้ เป็นการนำคติชนวิทยา มาใช้ในการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ร่วมสมัย ทำให้การแสดงชุดนี้นำเสนอเรื่องราวความเชื่อเกี่ยวกับขวัญซึ่งเป็นแนวคิดที่สำคัญในวัฒนธรรมไทย โดยนำเสนอผ่านการตีความและ

ออกแบบท่ารำที่สื่อถึงความหมายและสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับขวัญ การตีความเรื่อง “ขวัญ” ในมุมมองที่ร่วมสมัยอาจทำให้ผู้ชมเห็นคุณค่าและความสำคัญของวัฒนธรรมดั้งเดิมในมุมมองใหม่ เป็นการอนุรักษ์ สืบสาน และต่อยอดวัฒนธรรมไทยหลายประการเป็นการสืบทอดวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่น โดยนำเสนอในรูปแบบที่น่าสนใจในการแสดงและเข้าถึงง่ายสำหรับคนรุ่นใหม่ ผ่านการตีความและนำเสนอคติชนวิทยาในมุมมองใหม่ ๆ ช่วยต่อยอดและพัฒนาวัฒนธรรมไทยให้มีความร่วมสมัยและสอดคล้องกับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยสรุปแล้ว การนำคติชนวิทยามาใช้ในการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ร่วมสมัยมีผลต่อความเข้าใจ ความรู้สึก และทัศนคติของผู้ชมต่อการแสดง และมีส่วนสำคัญในการอนุรักษ์ สืบสาน และต่อยอดวัฒนธรรมไทยให้คงอยู่และพัฒนาต่อไป

งานวิจัยนี้นับได้ว่าเป็นงานวิจัยที่มีความแปลกใหม่และน่าสนใจ เนื่องจากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อพื้นบ้านเรื่อง “ขวัญ” กับการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ร่วมสมัย โดยงานวิจัยเกี่ยวกับนาฏศิลป์ส่วนใหญ่เป็นการมุ่งเน้นไปที่การวิเคราะห์รูปแบบการแสดง ท่าเต้น หรือประวัติศาสตร์ของนาฏศิลป์ แต่สำหรับงานวิจัยชิ้นนี้ได้นำเสนอแนวทางใหม่ในการศึกษา โดยการเชื่อมโยงความเชื่อพื้นบ้านเข้ากับการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจถึงอิทธิพลของวัฒนธรรมและความเชื่อที่มีต่อการสร้างสรรค์งานศิลปะ เป็นการศึกษาค้นคว้าความสัมพันธ์ระหว่างคติชนวิทยาและความเชื่อกับนาฏศิลป์ร่วมสมัย งานวิจัยนี้เป็นการเชื่อมโยงศาสตร์สองสาขา ประกอบด้วย คติชนวิทยา (Folklore) และนาฏศิลป์ร่วมสมัย (Contemporary Dance) โดยมุ่งเน้นไปที่การศึกษาค้นคว้าความเชื่อเรื่อง “ขวัญ” ซึ่งเป็นความเชื่อพื้นบ้านที่สำคัญของไทย และมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของผู้คน มาวิเคราะห์ว่าความเชื่อนี้มีส่วนในการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ร่วมสมัยอย่างไร นำเสนอแนวคิดใหม่ในการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ งานวิจัยนี้ไม่ได้จำกัดอยู่แค่การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ แต่ยังนำเสนอแนวคิดใหม่ในการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ โดยการนำเอาความเชื่อเรื่อง “ขวัญ” มาเป็นแรงบันดาลใจในการออกแบบท่าเต้น การเลือกเพลงประกอบ หรือการกำหนดแนวคิดของการแสดง ซึ่งจะทำให้นาฏศิลป์ที่สร้างสรรค์ขึ้นมามีความเป็นเอกลักษณ์และมีความหมายที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น เป็นการส่งเสริมการอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมพื้นบ้าน โดยการนำเอาความเชื่อพื้นบ้านมาใช้ในการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ เป็นการส่งเสริม การอนุรักษ์ และสืบสานวัฒนธรรมพื้นบ้านให้คงอยู่ต่อไป นอกจากนี้ยังเป็นการเปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่ได้เรียนรู้และเข้าใจถึงคุณค่าของวัฒนธรรมพื้นบ้านอีกด้วย งานวิจัยชิ้นนี้ยังมีประโยชน์อย่างยิ่งต่อวงการนาฏศิลป์และวงการคติชนวิทยา เป็นการนำเสนอมุมมองใหม่ในการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ โดยการนำเอาความเชื่อพื้นบ้านมาประยุกต์ใช้ ซึ่งจะทำให้นาฏศิลป์มีความหลากหลายและน่าสนใจมากยิ่งขึ้น ส่วนทางด้านคติชนวิทยา งานวิจัยนี้จะช่วยให้เข้าใจถึงความสำคัญของความเชื่อพื้นบ้านที่มีต่อการสร้างสรรค์งานศิลปะ และเป็นการส่งเสริมให้มีการศึกษาคติชนวิทยาในเชิงลึกมากยิ่งขึ้น โดยสรุปแล้วงานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานที่มีคุณค่าและมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนางานนาฏศิลป์และวงการคติชนวิทยาของไทย

ในด้านข้อจำกัดในการนำคติชนวิทยามาใช้ในการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ร่วมสมัย แม้ว่าการนำคติชนวิทยามาใช้ในการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ร่วมสมัยจะมีประโยชน์มากมาย แต่ก็ยังมีข้อจำกัดบางประการที่ต้องคำนึงถึง ได้แก่ อาจทำให้เกิดความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน คติชนวิทยาเรื่องขวัญมีรายละเอียดและความหมายเชิงลึกที่ซับซ้อนการนำเสนอในรูปแบบนาฏศิลป์อาจทำให้ผู้ชมบางส่วนเข้าใจความหมายที่แท้จริงคลาดเคลื่อนไปได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากผู้ชมไม่คุ้นเคยกับคติชนวิทยานั้น ๆ มาก่อน หรือมีการตีความที่หลากหลาย คติชนวิทยาเรื่องเดียวกันอาจมีการตีความที่แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่นหรือกลุ่มคน การนำเสนอเพียงรูปแบบเดียวอาจไม่ครอบคลุมความหลากหลายของคติชนวิทยานั้น ๆ และอาจทำให้เกิดความเข้าใจผิดหรือความขัดแย้งได้ ข้อจำกัดในการสื่อความหมายเกี่ยวกับขวัญผ่านการแสดง การสื่อความหมายเกี่ยวกับ “ขวัญ” ผ่านการแสดงนาฏศิลป์ร่วมสมัยก็มีข้อจำกัด

เช่นกัน เนื่องจากขวัญ เป็นแนวคิดที่เป็นนามธรรมและเข้าใจยาก การสื่อสารความหมายที่ชัดเจนและครอบคลุม จึงเป็นเรื่องท้าทาย ในมุมมองด้านความหลากหลายของความเชื่อ ความเชื่อเกี่ยวกับขวัญมีความหลากหลายและแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น การนำเสนอเพียงรูปแบบเดียวอาจไม่ครอบคลุมความเชื่อทั้งหมด ซึ่งมีข้อจำกัดของ ภาษาท่าของนาฏศิลป์มีข้อจำกัดในการสื่อสารความหมายที่ซับซ้อนและเป็นนามธรรม การสื่อสารความหมายของขวัญ ให้ครบถ้วนจึงเป็นเรื่องยาก การตีความของผู้ชมแต่ละคนอาจตีความความหมายของขวัญจากการแสดงแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับประสบการณ์และความเชื่อส่วนบุคคล การแก้ไขข้อจำกัด เพื่อแก้ไขข้อจำกัดเหล่านี้ ผู้สร้างสรรค์ผลงานจึง มีการศึกษาคติชนวิทยาอย่างละเอียดรอบคอบ คำนึงถึงบริบททางสังคมและวัฒนธรรม และใช้ความคิดสร้างสรรค์ในการนำเสนอในรูปแบบที่น่าสนใจและเข้าใจได้ง่าย นอกจากนี้ การใช้สื่อผสมผสาน เช่น แสง สี เสียง และฉาก อาจช่วยเสริมสร้างความเข้าใจและอารมณ์ในการรับชมได้ การสื่อสารกับผู้ชมก่อนและหลังการแสดง เช่น การจัดเสวนา หรือการแจกเอกสารประกอบการแสดง ก็เป็นอีกวิธีหนึ่งที่ช่วยให้ผู้ชมเข้าใจเนื้อหาและความหมายของการแสดงได้ดียิ่งขึ้น การศึกษาในครั้งนี้จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษา สร้างสรรค์นาฏศิลป์แบบข้ามศาสตร์ที่ผสมผสานอย่างลงตัว ที่แหล่งที่มาอย่างชัดเจนในมิติคติชนวิทยาและนาฏศิลป์

ข้อเสนอแนะ

การวิเคราะห์เปรียบเทียบ วิเคราะห์ความเหมือนและความแตกต่างของความเชื่อเรื่องขวัญในแต่ละศาสนา และวัฒนธรรม โดยพิจารณาถึงความหมาย สัญลักษณ์ องค์ประกอบพิธีกรรม และความเชื่อที่เกี่ยวข้องรวมถึง การประยุกต์ใช้ในบริบทร่วมสมัยให้มีความครอบคลุมมากขึ้น

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ขอขอบคุณ ผศ.ดร.บุรินทร์ เปล่งดีสกุล คณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัย ขอนแก่น ผศ.ดร.ศรวดี ภูขมศรี ประธานหลักสูตรนาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ผศ.ดร.สุขสันติ แวงวรรณ ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายศิลปวัฒนธรรมและเศรษฐกิจสร้างสรรค์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ผศ.ดร.สิทธิรัตน์ ภูแก้ว อาจารย์ประจำหลักสูตรนาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น และนักศึกษ สาขานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ผู้ร่วมเป็นนักแสดง รวมถึงนายอัษฎาจุติ ศรีทนต์ นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา (ปริญญาเอก) หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ และ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ผู้ร่วมวิจัยศึกษาข้อมูลและสร้างสรรค์ออกแบบเครื่องแต่งกายและการแสดง ในครั้งนี้

บรรณานุกรม

- ญาวิณี รักพานิชย์. (2563). ความเชื่อเรื่องขวัญของชาวตะวันตกและตะวันออก. วารสารมนุษยสังคมปริทัศน์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี. 23(2). น. 7.
- พีรพงศ์ เสนไสย. (2544). การวิจัยทางนาฏศิลป์ สาขานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. น. 145.
- มณี พยอมยงค์. (2536). ความเชื่อของคนไทยในวัฒนธรรม. โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮาส์. น. 16-30.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. (2558). ผ้าทอพื้นเมือง: มรดกวัฒนธรรมไทย. เมืองโบราณ. น.22-23.
- วุฒิชัย สว่างแสง. (2563). ขวัญในความเชื่อเรื่องแถน. วารสารนานาชาติ มหาวิทยาลัยขอนแก่น สาขามนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์. 11(2). น. 6.
- ศิราพร ณ ถลาง. (2556). “คติชนสร้างสรรค์”: บทปริทัศน์บริบททางสังคมและแนวคิดที่เกี่ยวข้อง. วารสารอักษรศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 42(2). น. 74.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2562). กลองมโหระทึก ในศาสนาผี ไม่มีวิญญาณและโลกหน้า. มติชนสุดสัปดาห์ ออนไลน์. https://www.matichon.co.th/weekly/column/article_224342.
- สุพัตรา สุภาพร. (2545). สังคมวัฒนธรรมไทย. ไทยวัฒนาพานิชย์ น. 171-189.
- สมิทร ปิติพัฒน์. (2545). ความเชื่อและพิธีกรรมของคนไทอาหมในรัฐอัสสัม ประเทศอินเดีย. [รายงานการวิจัย, สถาบันไทยคดีศึกษา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์]. น. 156-189.
- สุรเชษฐ์ คูหาเลิศ. (2566). การรักษาโรคด้วยพิธีกรรมสู่ขวัญ: ความหมาย คุณค่า และตัวตนของคนไทยภาคเหนือ และอีสาน. วารสารคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร. 20(3). น. 62.
- สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2547). นาฏศิลป์ปริทัศน์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. สำนักพิมพ์แห่ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. น. 89.